

Kaynakça

- Bieler, Andreas ve Adam D. Morton. 2004. A critical theory route to hegemony, world order and historical change: Neo-Gramscian perspectives in International Relations. *Capital & Class*. 82, 85-113.
- Cox, Robert W. 1981. Social forces, states and world orders: Beyond International Relations theory. *Millennium: Journal of International Studies*. 10 (2),126-55.
- _____. 1983. Gramsci, hegemony and International Relations: An essay in method. *Millennium: Journal of International Studies*. 12 (2), 162-75.
- _____. *Production, Power and World Order: Social Forces in the Making of History* New York: Columbia University Press.
- _____. ve M. G. Schechter. 2002. *The Political Economy of A Plural World*. London: Routledge.
- Germain, Randall D. ve Michael Kenny. 1998. Engaging Gramsci: International Relations theory and new Gramscians, *Review of International Studies*. (24), 3-21
- Gramsci, Antonio. 1971. *Selections from the Prison Notebooks*. der. ve çev. Q. Hoare ve G. Nowell-Smith, London: Lawrence and Wishart.
- Hardt, Michael ve Antonio Negri. 2002 [2000]. *İmparatorluk*, çev. A. Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı.
- Panitch, Leo. 1994. Globalisation and the state. *Socialist Register*. 30, 60-93.
- Picciotto, Sol. 1991. The internationalisation of the state. *Capital & Class*. 43, 43-63.
- Robinson, William I. 2002. Küresel kapitalizm ve ulusötesi kapitalist hegemonya: Kuramsal notlar ve görgül deliller. *Praksis*. 8, 125-168.
- Robinson, William I. 2004. *A Theory of Global Capitalism: Production, Class and State in a Transnational World*, The John Hopkins University Press: Baltimore and London.
- Robinson, William I. 2005. Global capitalism: The new transnationalism and the folly of conventional thinking. *Science and Society*. (69) 3, 316-328.

- **The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives**
- **The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order**

M. Kemal Utku

Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, Atılım Üniversitesi.

Brzezinsky, Zbigniew. 1997. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books. ISBN-10: 046502 7261; ISBN-13: 978-0465027 262.

Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, New York: Simon & Schuster. ISBN-10: 0684844419 ; 0-684-84441-9; ISBN 13: 9780684844411.

Uluslararası siyaset veya Amerikan siyaseti ile ilgilenenlerimiz Zbigniew Brzezinsky’i Soğuk Savaş yıllarının en önde gelen ideologlarından biri olarak anımsarlar. Kendisi aynı zamanda Kissinger ve Schlessinger gibi ABD başkanlarına Milli Güvenlik Danışmanlığı da yapmıştır. *Uygurluklar Çatışması*’nın yazarı olan Samuel Huntington ise Amerika’nın en ünlü uluslararası siyaset bilimcilerindedir. İkinci Dünya Savaşı’ndan hemen sonra hegemonyalarını kuran Amerikan sosyal bilimcilerinin öncülüğünü yaptığı ‘davranışçı’ akımın en çok bilinen birkaç ismi arasındadır ve uzun yıllar boyunca Harvard Üniversitesinde hocalık yapmıştır.

Bu iki kitabı bir arada incelememizin ana nedeni ikisinin bir şekilde birbirlerini tamamlıyor olmaları. Her iki yapıt da halen güncelliğini koruyan ve ülkemizi de çok yakından ilgilendiren konuları ele alıyorlar: Soğuk Savaş sonrası global siyaset ve yeni kurulan uluslararası düzende Batı uygarlığının ve onun lideri durumundaki ABD'nin hegemonyalarını nasıl koruyabilecekleri. Brzezinsky incelemesini ulusal devlet ve 'Amerika ile müttefiklerinin çıkarları' temeline oturturken, Huntington ulusal devletin artık uluslararası arenada yeterince güçlü olmadığını savunuyor; araştırmasını da bu devletlerin mensup olduğu uygarlıklar çerçevesi içinde sürdürüyor. Yazara göre bundan sonra çıkabilecek olası bir global savaş kesinlikle farklı dinlere bağlı uygarlıklar arasında olacaktır.

Batı'nın dışındaki uygarlıkların ekonomik, askeri ve siyasi güçlerinin gittikçe artması ve İslam'ın etkisinin gittikçe daha çok hissedilmekte olması farklı uygarlıklar arasındaki güç dengelerini hem zorlamakta hem de daha düşmanca yapmaktadır. Makro düzeyde bu düşmanlık açık ve seçik olarak Batı uygarlığı ile diğer bütün kültürler arasındadır. Daha spesifik olmak gerekirse bu global savaş, ya Batı'yla Huntington'ın hem çekindiği hem de saygı duyduğu Çin uygarlığı arasında, ya da Batı'yla Huntington'ın hem sevmediği hem de küçük gördüğü İslam uygarlığı arasında olacaktır.

Brzezinsky de, Batı'nın görece üstünlüğünü yavaş yavaş kaybettiğini kabul ediyor ve bunu durdurmanın yollarını arıyor. Yalnız Huntington'dan farklı olarak dünyayı bir uygarlıklar haritası olarak görmüyor. Brzezinsky'ye göre ulusal devlet hala uluslararası politikanın temel birimidir ve dünya üzerindeki kavgaların kökünde hala dine bağlı çatışmalardan çok 'toprak' için rekabet yatar.

Huntington, Türkiye'ye özellikle atıfta bulunduğu bölümlerde tarih dersini iyi çalışmamış bir öğrenciyi andırıyor. Türkiye'nin tarihini yetersiz kaynaklardan okumuş ve bizlere aktardığı bilgiler oldukça yüzeysel. Yazı stilini ve kullandığı üslubu da tuhaf bulduğumu söyleyebilirim.

Yazar'a göre tarihsel olarak bakıldığında, Batılı olmayan ülkelerin Batılılaşma ve evrenselleşmeye tepkilerinin farklı olduğu görülmektedir. Bazı ülkeler her iki oluşumu da reddederlerken, Türkiye'nin de içinde bulunduğu bir grup ülke, hem Batılılaşmayı hem de modernleşmeyi amaç edinmiştir. Ancak Kemalist doktrinin, ülkenin İslami geçmişini reddetmesi ve kendisine tamamen yabancı olan Batı kültürüne kucak açması, Türkiye'yi 'parçalanmış' bir ülke durumuna sokmuştur. Başarı için Batı uygarlığının da Türkiye'yi kabul etmesi gerekirken bu olmamıştır ve olmayacaktır. Müslüman Türkiye, Avrupa Birliği üyeliği için bekledikçe halk içinde Batı karşıtı duygular gittikçe güçlenecek ve Atatürk'ten kalan miras zamanla yavaş yavaş eriyecektir.

Peki, Huntington'a göre Türkiye ve onun durumundaki diğer parçalanmış ülkeler bu durumdan nasıl kurtulabilirler? Huntington özellikle Türkiye'nin İslam dünyasının lideri olmak için gereken vasıflara sahip olduğunu ileri sürmektedir. Özellikle Türkiye, İslam dünyasının lideri olmak için gereken vasıflara sahiptir. Tarihi geçmişi, askeri gücü, orta derecede de olsa gelişmiş ekonomisi ve 'milli beraberlik ruhu' olan Türkiye'nin yapması gereken en önemli şey laik Kemalist ideolojiyi reddederek İslam'a geri dönmektir. Güney

Afrika nasıl Apartheid ideolojiyi reddettiyse, Türkiye de Kemalist geçmişini reddetmelidir; parçalanmış ülke durumundan ancak böyle kurtulabilir.

Evrensel uygarlığı reddettikten sonra Huntington'ın dünyası artık birden fazla uygarlığın bir arada yaşadığı bir yer haline gelir. Yalnız, kendisinin bu çok uygarlıklı dünyada mutlu bir şekilde yaşanabileceği konusunda ciddi kuşku vardır. Mikro düzeyde en sorun çıkarabilecek ilişkiler İslam ve onun Ortodoks, Hindu, Afrikalı ve Batılı Hristiyan komşuları ile olan ilişkileridir. Makro düzeyde en önemli sürtüşmeler ise Batı ile Batılı olmayan diğer bütün uygarlıklar arasında, yani muhtemelen "kendini beğenmiş" Batı ile "toleranssız" İslam ve kendini ön plana çıkarma isteği ile dolu bir Çin arasında olacaktır.

Huntington gelecekte çıkabilecek böyle bir savaşın bütün sorumluluğunu Müslümanların üzerine yıkar. İslam, ona göre, ortaya çıkışından beri sürekli kılıç gücüne dayalı bir din olmuş, askeri erdemi hep yüceltmıştır. İslam ile Hristiyanlar veya Budistler arasındaki çatışmalarda kabahati Müslüman köktendincilerde bulmak yanlıştır. Sorun, İslam dininin kendisinde, öğretilerinde ve öz kültüründedir. Bu din Batı'yı hep düşman olarak görmüştür; İslam doktrinleri Batı'ya, yani 'kafirler', kutsal savaş ilan etmiştir. Müslümanlara göre asıl düşman CIA, IMF veya Pentagon değil, Batı'nın kendisi ve onun lideri durumundaki Amerika'dır.

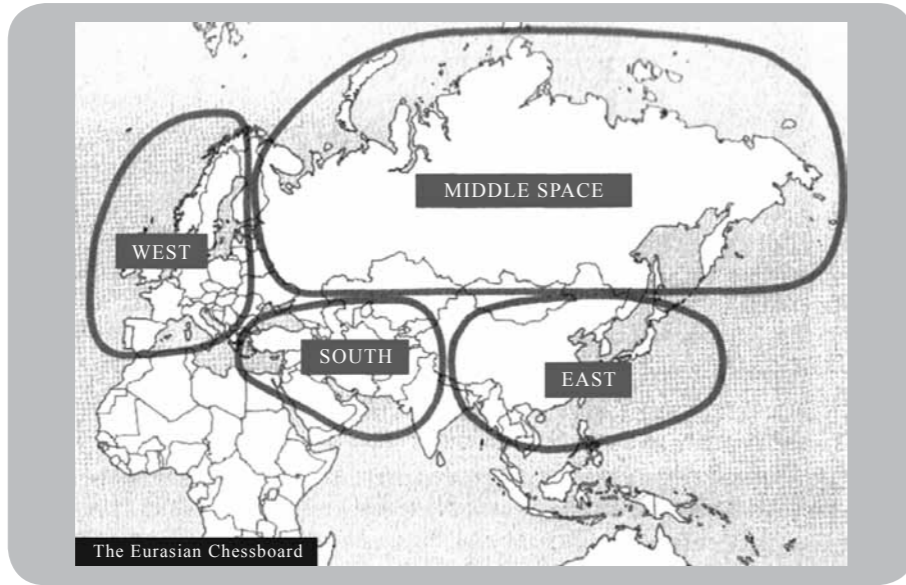
Huntington'ın uygarlıklar paradigması çok eleştirilerek olumlu ve olumsuz yanları belirtildi. Ben de bu kuramsal çerçevenin yetersiz ve bazen de yanıltıcı olduğunu düşünüyorum. Brzezinsky'nin de iddia ettiği gibi, Soğuk Savaş sonrasında bile global anlaşmazlıkların temel nedeni hala toprak talepleri ve ekonomik çıkarlardır. Dinsel ve kültürel anlaşmazlıkların olumsuz etkileri tabii ki önemlidir fakat çatışmaların temel nedeni olarak salt din ve kültür farklılıklarını görmek, aysbergin sadece su üzerindeki kısmını görmektir. Aynı uygarlığa, aynı dine bağlı ülkeler arasındaki anlaşmazlıkları, bu tip paradigmlar kolay açıklayamazlar. Günümüzde ulusal devlet hala uluslararası siyasi düzenin temel taşıdır. Diğer yandan siyasi, ideolojik ve ekonomik anlaşmazlıklar dünya barışı için hala en önemli tehdittir. Soğuk Savaş döneminde etkin olan devlet merkezli, 'gerçekçi' uluslararası ilişkiler teorilerinin yeni dönemi anlamada yetersiz olduğuna inanan Huntington'ın kendi 'çatışma' tezi de birçok tutarsızlıklar, metodolojik hatalar ve çok gerçekçi olduğunu söyleyemeyeceğimiz genellemelerle doludur. Ayrıca kendisi bu yazısında hem tarihi 'okuyuş' tarzı açısından hem de ikincil kaynakları fazla kullandığı için eleştirilebilir.

Diğer taraftan pek çok düşünür, Huntington'ın çatışma tezinin öngördüğü medeniyetler çatışması olgusuna bizzat tezin kendisinin neden olabileceğine dikkatimizi çekmişlerdir. Huntington'ın tezi, 'güvenlik ikilemi' olarak adlandırılan ve Soğuk Savaş'a damgasını vuran olgunun, kültürel karşılığını oluşturduğunu belirtir ve bu 'ikileme' göre diğer aktör hakkında var olan yanlış algılamaların iki taraf arasındaki tansiyonu arttırdığını ve nihayetinde çatışmaya bile neden olabildiğini öne sürer.

Brzezinsky ise, uygarlıklar savaşını tümüyle reddetmemekle beraber Huntington'dan daha farklı bir görüş ileri sürer. Ona göre son beş yüz yıldır dünyamızın güç merkezi Avrasya denilen bölgedir. Haritadan da görüleceği gibi Avrasya yeryüzünün en büyük

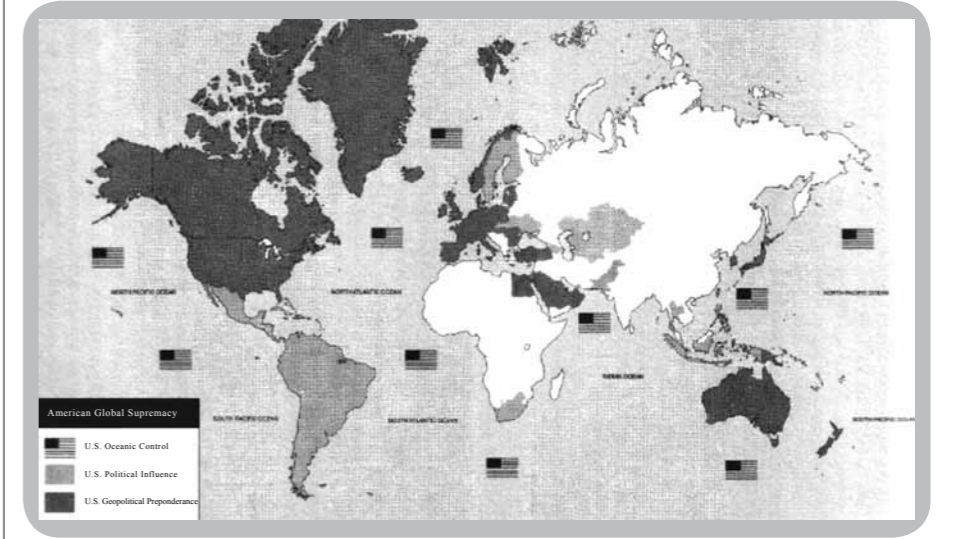
kitasıdır. Buraya egemen olan güç dünyanın en gelişmiş iki ekonomik alanını kontrol edebilme durumundadır. Bunun yanı sıra dünya nüfusunun neredeyse yüzde yetmiş beşi burada yaşar ve bilinen enerji kaynaklarının da dörtte üçü burada yer alır. İşte yazarın kitabına konu ettiği satranç tahtası burasıdır.

Harita I: Avrasya Satranç Tahtası

Brzezinsky'nin bize anımsattığı üzere, yirminci yüzyılın ilk yarısında, dünya tarihinde ilk kez Avrasyalı olmayan bir ülke dünyanın en güçlü ülkesi haline geldi. ABD, özellikle de Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra ilk gerçek güç olarak bu satranç oyunundaki yerini aldı. Yazarın da vurguladığı gibi kitabının temel amacı tek global güç olan ABD'nin statüsünü nasıl devam ettirip pekiştirebileceğini araştırmak ve bu yönde stratejiler oluşturmaktır. ABD bu egemen durumunu devamlı olarak askeri güç kullanarak devam ettiremeyeceğine göre, küresel çıkarlarını nasıl koruyacaktır?

Harita II: Amerika Birleşik Devletleri'nin Küresel Üstünlüğü

Huntington'a göre, Amerika'nın muazzam askeri gücü ve aba altından sopa gösterme politikası hemen her zaman etkili olabilmişse de, uzun vadede yeterli olmayacaktır. ABD, ekonomi, teknoloji ve iletişim alanlarındaki üstünlüğüyle de global çıkarlarını denetleyebilir. Hemen hemen bütün dünyayı saran ve pek çok ülkeyi bir şekilde içine alan ittifaklar ve koalisyonlar sistemi de yine Amerikan çıkarlarına hizmet eder. Örneğin NATO, Avrupa'nın en önemli ülkelerini ABD'ye bağlar ve onu da Avrupa'nın iç politikasına katılımcı bir devlet haline getirir. IMF ve Dünya Bankası gibi uluslararası finans kuruluşlarının işlevleri de buna çok benzer.

Brzezinsky, Huntington ile hem Batı uygarlığının hem de Amerikan hegemonyasının kalıcı olamayacağı hususunda hemfikirdir. Her iki yazarın da üzerinde anlaştığı diğer bir husus, ABD hegemonyası bittikten sonra dünyamızın yaşamak için berbat bir yer olacağıdır.

Huntington'ın çok önem verdiği ve gelecekte savaşların bunların yüzünden çıkacağını söylediği dinler arası ihtilaflar, uluslararası kavgalar ve uygarlıklararası çatışmalar Brzezinsky için ancak ikincil derecede önemli konulardır. O, toprak için rekabetin hala dünya üzerindeki kavgaların temel nedeni olduğuna inanır. Satranç Tahtası da zaten böyle bir durum için tüm ayrıntılarıyla uzun vadeli bir Amerikan jeostratejisi'nin nasıl planlanması gerektiğini gösteren bir kitaptır.

Amerika'nın kısa ve orta vadeli dış politika hedefleri, yani global üstünlüğünün korunması ve bunun kurumsallaştırılması belli olduğuna göre, bu amaçlara hizmet edecek bir 'grand' politika'nın kilit noktaları ortaya çıkar. Ancak bu politika açık seçik ortaya konduktan

sonradır ki Amerika, Avrasya satranç tahtası üzerindeki hamlelerini saptayabilir. Örneğin Amerika nasıl bir Avrupa, nasıl bir Rusya istiyor, bu doğrultuda neler yapıyor, ne gibi politikalar üretiyor? Gerek bunlarla gerekse Çinle ilgili politikaları nelerdir? Bu politikalar yeterli midir? Çin'e Uzak Doğu da düşünülen rol nedir? Amerikan-Japonya ve Japonya-Çin ilişkileri nasıl olmalıdır? Avrasya'da Amerikan çıkarları yararına veya zararına ne gibi yeni koalisyonlar olasıdır? Amerika için zararlı olabilecek koalisyonlar nasıl önenebilir? Amerikan dış siyasetinin birinci derecede görevi, bütün bu sorulara yanıt vermektir.

Burada ilginç bir noktanın altını çizmemiz gerekir. Türkiye'yi hemen hemen her konuda başarısız bulan ve gelecekte de fazla bir ilerleme şansı vermeyen Samuel Huntington'ın aksine, Brzezinsky Türkiye'yi Amerikan çıkarları açısından jeopolitik önemi yüksek olan on ülkeden biri olarak görür. Osmanlı sonrası Türkiye'si'ni sık sık Rusya'ya örnek olarak gösterir ve Rusya'da Atatürk gibi bir liderin çıkmamasını şanssızlık addeder. Brzezinsky'e göre Türkiye'nin jeopolitik önemi, Karadeniz Bölgesi'ni etkili bir şekilde kontrol etmesi, oradan Akdeniz'e çıkışı denetlemesi, Kafkaslarda Rusya'ya karşı bir denge unsuru olabilmesi ve İslam köktendincilerine karşı bir 'panzehir' olabilmesidir.

Brzezinsky'nin Avrasya jeopolitik haritasındaki son durağı Uzak Doğu ve Çin'dir. ABD için temel sorun, gittikçe güçlü bir hale gelen Çin'e ne kadar geniş bir etki alanı tanımlanabileceğidir. Yani, Amerika, Çin'in bölgedeki üstünlüğünü kabul etmek durumunda kalırsa ne büyüklükte bir fatura ödemeye hazırdır. Bunun tam aksi olursa, yani ABD, Çin'in etki alanını ve üstünlüğünü kabul edilemez olarak algılayorsa ne yapacaktır, bu ülkeyle bir savaşı göze alabilecek midir? Bu savaş ABD çıkarlarına ne kadar uygun olacaktır? Çin'in gittikçe artan gücü ve buna paralel olarak büyüyen etkisi ABD için bir Çin - ABD jeo-stratejik işbirliğini kaçınılmaz kılmaktadır. Bu konuda Çin ile anlaşmaya varılmadan Amerika'nın Asya kıtasında siyasal olarak tutunması olanak dışıdır.

Brzezinsky, kitabının sonuç kısmında, bütün bu global değişikliklerin ışığı altında Amerika için artık Avrasya'nın tümünü kapsayacak uzun vadeli, kalıcı ve gerçekçi bir jeo-strateji oluşturmak ve uygulamaya koymak zamanı gelmiştir der. Bu gereksinme, ona göre, şu anda varolan iki temel gerçeğin birbirleriyle olan ilişkisinden kaynaklanmaktadır: ABD, şu anda tek global süper güçtür ve Avrasya dünyanın en önemli arenasıdır. Bu arenada yer alabilecek herhangi bir güç dağılımı değişikliği, Amerika'nın global üstünlüğünü ciddi olarak etkileyebilecektir. Amaç bu üstünlüğün kalıcı ve istikrarlı olmasını sağlamak olduğuna göre, gerek önemli stratejik oyuncuların, gerekse kilit rol oynayan Türkiye gibi jeopolitik piyonların satranç tahtasına doğru yerleştirilip, doğru yönlendirilmeleri hayati bir önem taşımaktadır. Tabi bu arada Amerika'nın objektif gücünün ve siyasal etkisinin çok doğru ve gerçekçi olarak hesaplanması önemlidir. Brzezinsky'e göre Amerikan siyasetinin hiç taviz vermemesi gereken iki yönlü bir hedefi vardır. İlk hedef, uluslararası arenada Amerika'nın üstün durumunun mümkün olan en uzun süre korunmasıdır. Diğeriyse, uluslararası arenada meydana gelebilecek kaçınılmaz sosyal ve politik değişikliklerin yaratacağı şok ve gerginlikleri başarılı bir şekilde karşılamak ve barışçı bir global düzen için gerekli müşterek gayreti aksettirerek jeopolitik bir çerçevenin nüvesini yaratmaktır. ABD tarafından önerilecek ve bu ülkenin tam desteği ile tesis edilecek bu yeni çerçeve, ABD ve onun Avrasyalı müttefiklerinin uzun süreli ve devamlı genişleyen işbirliğine

dayalı olacaktır. Ancak bu yolla artık antikalasılmış ve çağımızın güncel uluslararası sorunlarına cevap vermeyen Birleşmiş Milletler'in yeni gerekçeler ışığında örgütlenmesi için ön koşullar oluşturulabilir.

Kaynaklar

- Brzezinsky, Zbigniew. 1997. *The Grand Chessboard: American Primacy and Its Geostrategic Imperatives*, New York: Basic Books. ISBN-10: 046502 7261; ISBN-13: 978-0465027 262
- Huntington, Samuel P. 1996. *The Clash of Civilizations and the Remaking of the World Order*, New York: Simon & Schuster. ISBN-10: 0684844419 ; 0-684-84441-9; ISBN 13: 9780684844411
- Mills, Wright C. 1968. *The Power Elite*, New York: Oxford University Press.
- Braudel, Fernand. 1980. *On History*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Wallerstein, Immanuel. 1977. *Geopolitics and Geoculture*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Rostow, Walt W. 1960. *Modernization and the Structure of Societies*, Princeton: Princeton University Press.